

מאמר ג

”ויעתר יצחק לה’ לנוכח אשתו”

תפלת יצחק ורבקה

המתקת הדין על ידי מדת החסד

מדוע רמז הפייטן האלקי ב”שוכן עד” דוקא את יצחק ורבקה ולא שאר האבות והאמהות ★ מגלה עמוקות: יצח”ק רב”ק ה”ה בגימטריא תפל”ה, כמספר י”ה ת”ק, שהם י”ה פעמים ת”ק שנה מהארץ עד לרקיע ★ אגרא דכלה: יצחק העלה תפלתו למעלה מזו רקיעים כדי להמשיך ישועה למעלה מדרך הטבע ★ יעב”ץ: יצחק מדתו דין ורבקה מדתה חסד, לכן רמז הפייטן על שניהם שנמתק הדין על ידי החסד.

וכתב על זה ה”אבודרהם” (נשמט כל ח’):

”בפי ישרים תתרום, ובשפתי צדיקים תתברך, ובלשון חסידים תתקדש, ובקרב קדושים תתהלל, תמצא בראשי תיבות יצחק רבקה, ישרים צדיקים חסידים קדושים - יצחק, תתרום תתברך תתקדש תתהלל - רבקה. ויש אומרים כי החכם שחבר זה היה שמו יצחק ושם אשתו רבקה, ועשהו לכבוד יצחק אבינו ורבקה אמנו כדי להזכיר לנו זכותם”.

וצריך ביאור מה ראו להזכיר דוקא את יצחק ורבקה, הלא גם אברהם אבינו תיקן והתפלל תפלת שחרית, וכן יעקב אבינו תיקן והתפלל תפלת ערבית. ואין לומר כי אצל יצחק ורבקה מצינו שהתפללו על הנס למעלה מדרך הטבע, כי רבקה עקרה היתה ולא היתה יכולה להוליד בדרך הטבע, שהרי גם אברהם ושרה לא היו יכולים להוליד בדרך הטבע, כמבואר בגמרא (יבמות סד). שגם אברהם היה עקר, ומצינו שהתפלל על זרע (בראשית טו ג): ”ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אותי”.

”ויעתר יצחק לה’ לנוכח אשתו כי עקרה היא ויעתר לו ה’ ותהר רבקה אשתו” (כה כא). שנינו על כך בגמרא (סוכה יד.): ”למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר, מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום, אף תפלתם של צדיקים מהפכת דעתו של הקב”ה ממדת אכזריות למדת הרחמים”.

והקשה ב”עיון יעקב” (על העין יעקב שם), הלא גם אברהם אבינו כבר התפלל על זרע (בראשית טו ג): ”ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע”, מדוע אם כן דוקא אצל יצחק רמזה התורה: ”ויעתר יצחק לה’”, שתפלתן של צדיקים נמשלה לעתר שמהפכת מדת הדין למדת הרחמים. וכן יש לדקדק על מה שתקנו מתקני התפלות בפסוקי דזמרה לשבת קודש אחרי ”נשמט כל ח’” [בנוסח אשכנז אומרים הנוסח בסדר הזה רק בימים הנוראים]:

בפי ישרים תתרום
ובשפתי צדיקים תתברך
ובלשון חסידים תתקדש
ובקרב קדושים תתהלל

אם שניהם הם וותרנים ופזרנים. והנה אברהם שהיה במדת החסד היתה שרה עיניה צרה באורחים, יצחק שהיה במדת הדין פחד יצחק, טוב מאד שתהיה אשתו במדת החסד גומלת חסדים טובים, ולכך אמר לעבדך ליצחק".

נמצא לפי זה, כי כאשר חיפש אברהם אשה ליצחק שתהיה "עזר כנגדו", חיפש אשה שמדתה חסד כדי שתמתיק מדת הדין שבו. וזהו שאמר אליעזר עבד אברהם: "והיה הנערה אשר אומר אליה, הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה, אותה הוכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני". פירוש, שבהיותה בעלת חסד: "בה אדע כי עשית חסד עם אדוני אברהם", שמצא אשה שתמתיק הדין של יצחק בחסד שבה.

[ב]

רבקה אמנו שמדתה חסד המתיקה הדין הקשה של יצחק

והנה כאשר נתבונן נראה, כי רבקה אמנו אכן הצליחה להמתיק הדין של יצחק, כמו שכתב ב"תפארת שלמה" (פרשתינו על הפסוק ויהי כאשר כילה יצחק לברך), לבאר מה שיצחק לא רצה מתחלה לתת את הברכות ליעקב, עד שבאה רבקה ופקדה על יעקב לקבל הברכות:

"צריך להתבונן בכוונת יצחק אבינו שלא היה רצונו תיכף לברך את יעקב רק את עשו, אך הענין, שיצחק היה מפחד לברך את יעקב בברכת עולם הזה, כי היה ירא לבל יזוח דעתו (דברים לב טו) וישמן ישורון ויבעט על ידי תאוות העולם הזה, לולי רבקה אמנו שהשכילה בחכמה ובדעת להבין, כי גם טובת עולם הזה מסייע לאדם לעבוד הבורא בהרחבת הדעת.

וזה שכתוב בפרשת חיי שרה (בראשית כד יד), והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך וגו' אותה הוכחת לעבדך ליצחק, פירוש, תהיה הוכחה והתנגדות למדתו של

[א]

ביאור החידה הסתומה דברי היעב"ץ בסידור

והנה בסידור "עמודי שמים" להגה"ק רבי יעקב עמדין זי"ע, מבאר הענין שהזכירו אנשי כנסת הגדולה את יצחק ורבקה בתפלה זו, בדרך חידה בקיצור נמרץ:

"ומה נמרצו אמרי יושר, כי על כן באו גם כן יצחק ורבקה מרומזים כאן כמפורסם לכל, ולא שמענו מה טיבן בכאן דוקא, הרי הדבר ברור כי יצחק מדתו ידועה, וכן רבקה"ה לזאת יקרא אש"ה ודי בזה למבין. ומעתה תדע דרכי האלקיים ולשונם עט סופר מהיר, לא נפל מכל דבריהם דבר במקרה, ולא ימצא להם לשון כפול שלא לצורך ובחינה מיוחדת, אין בהם נפתל ועקש, כולם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת קדושים בינה, אשרי אדם מצא חכמה יפיק תבונה".

ונראה לפרש כוונתו על פי המבואר בזה הקדוש (תולדות קלוז), כי יצחק אבינו עבד את ה' במדת הדין הקשה, ואילו רבקה חוט של חסד משוך עליה כדי להמתיק הדין של יצחק, ואם לא היתה רבקה ממתקת דין הקשה של יצחק לא היה העולם יכול להתקיים. ענין זה מתאים עם מה שהבאנו בפרשת חיי שרה (מאמר א) בשם החתם סופר ב"תורת משה" (פרשת חיי שרה ד"ה אותה הוכחת) לפרש הכתוב (בראשית כד יד): "והיה הנערה אשר אומר אליה, הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אותה הוכחת לעבדך ליצחק". ופירש רש"י: "אותה הוכחת, ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים". וביאר ה"חתם סופר" הענין:

"ויש לפרש על פי מה שפירשו המפרשים על פסוק (שם ב יח) אעשה לו עזר כנגדו, שאם האשה היא מתנגדת בטבעה לטבעו של הבעל על ידי זה היא עזרו, כי לא טוב

רבק"ה" מרתה ידועה מדת החסד, "לזאת יקרא אש"ה" שתהיה עזר כנגדו להמתיק הדין של האיש יצחק, ומה שהדגיש השם של רבק"ה וגם מלת אש"ה, כוונתו לרמז כי רבק"ה עולה במספר אש"ה עם הכולל שהיא עזר כנגדו, "ודי בזה למבין. ומעתה תדע דרכי האלקיים", שתקנו נוסח התפלה, "ולשונם עט סופר מהיר, לא נפל מכל דבריהם דבר במקרה, ולא ימצא להם לשון כפול שלא לצורך ובחינה מיוחדת", כי מה שכפלו בלשונם: "בפי ישרים, ובשפתי צדיקים, ובלשון חסידים, ובקרב קדושים", נתכוונו לרמז בהם אותיות יצחק ורבקה שהם בבחינת חסד ודין.

כיון שבאנו לידי כך, יתבאר היטב מדוע דוקא אצל יצחק ורבקה כתוב לשון: "ויעתר" אשר מזה למדו חכמינו ז"ל: "נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר, מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום, אף תפלתם של צדיקים מהפכת דעתו של הקב"ה ממדת אכזריות למדת הרחמים". כי ענין זה שייך ממש לתפלת יצחק ורבקה, שהתפללו שימתיק הקב"ה הדין של יצחק על ידי החסד של רבקה. ועתה בא וראה מה שמצאתי מרגניתא טבא רעיון זה ב"פתח עינים" להגה"ק החיד"א על הגמרא (סוכה יד.):

"למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר וכר'. כפי דרשה זו אפשר לפרש הפסוק עצמו ויעתר יצחק לה', דידוע מדת הגבורה מדת הדין, וזהו שכתוב ויעתר נמשלה תפלתו לעתר, וממדת הדין הרומז שם יצחק נהפכה לרחמים, וזהו לה' שהוא מדת רחמים.

ומה שדקדק הרב עיון יעקב, אמאי לא כתיב כן גבי תפלת אברהם, לא קשה מידי דרבנותא אשמועינן דאף דיצחק עצמו מדת הגבורה דינא קשיא, עם כל זה בתפלתו הפך הדין לרחמים".

יצחק בחינת הפחד, רק לעורר רחמים וחסדים והשפעות טובות".

ויש לומר שענין זה רמוז בפסוק: "ויעתר יצחק לה'", שהתפלל לשם הוי"ה מדת הרחמים שיזכה להמתיק מדת הדין שבו, "לנוכח אשתו" על ידי אשתו רבקה שהיא מדת החסד, ומפרש ואומר איזה דין צריך להמתיק "כי עקרה היא", וצריך לשנות הטבע שתוכל ללדת מיצחק, "ויעתר לו ה'", שנמתק הדין של יצחק לרחמים, "ותהר רבקה אשתו", כי על ידי תפלה זו של יצחק ורבקה שהם בבחינת שתי המדות דין וחסד, נולד יעקב אבינו שמדתו תפארת הכלולה גם כן מב' מדות אלו חסד ודין כידוע.

הנה כי כן מבואר היטב מה שרמזו אנשי כנסת הגדולה דוקא את יצחק ורבקה בתפלות והודאות של הישרים הצדיקים החסידים והקדושים: "בפי ישרים תתרום, ובשפתי צדיקים תתברך, ובלשון חסידים תתקדש, ובקרב קדושים תתהלל", כי היות שתכלית התפלה שנמשלה לעתר היא להפוך מדת הדין למדת הרחמים, על כן רמזו שכל אלו: "ישרים צדיקים חסידים קדושים שמהללים ומשבחים לה", כוונתם להמתיק מדת הדין של יצחק שנרמז בראשי תיבות, ולהפכו למדת החסד בבחינת רבק"ה שרמוזה באותיות השלישיות: תתרום תתברך תתקדש תתהלל, וכמו שרבקה אמנו המתיקה הדין של יצחק בברכות שנמסרו ליעקב אבינו, כן יומתק הדין לכל ישראל בזכות התפלה.

[ג]

בתפלת יצחק ורבקה

רמוז כח התפלה להפוך הדין לרחמים

ועתה בא וראה כי רעיון זה רמוז בדברי היעב"ץ: "כי על כן באו גם כן יצחק ורבקה מרומזים כאן כמפורסם לכל, ולא שמענו מה טיבן בכאן דוקא, הרי הדבר ברור כי יצחק מדתו ידועה" מדת הדין, "וכן

לכסא הכבוד כל אחד מהלך ת"ק שנה, וביחד הם ט"ו פעמים ת"ק שנה.

וכתבו התוספות (ד"ה ורגלי החיות), שעל יסוד זה יש מגיהין בפיוט שיסד הקליר בקדושת מוסף לראש השנה: "וחיות אשר הנה מרובעות לכסא כף רגל חמש מאות חמש עשרה". הכוונה בזה כי לפי החשבון ישנם חמש עשרה פעמים מהלך ת"ק שנה מהארץ עד לכסא הכבוד שהחיות הקודש נושאות אותו כאמור. וזהו שכתוב על החיות שנושאות כסא הכבוד (יחזקאל א ז): "ורגליהם רגל ישרה". כי ישרה היא אותיות ש"ר [שמספרו ת"ק] י"ה, דהיינו י"ה פעמים ת"ק ששם הוא מקום עמידתם.

לפי זה מבאר ה"מגלה עמוקות", כי מטעם זה התפלל משה רבינו דוקא תקט"ו תפלות כמנין ואתחנן, שהוא כמספר ישרה שהוא ת"ק י"ה, כדי להעלות התפלה י"ה פעמים מהלך ת"ק שנה מן הארץ עד לכסא הכבוד. וזהו גם כן ענין תפליה שבגימטריא תקט"ו כמנין ישרה, והרמז בזה להעלות התפלה מהארץ עד לכסא הכבוד שהקב"ה כביכול יושב עליו מהלך י"ה פעמים ת"ק שנה. וזהו גם כן ענין יצחק רבקה בגימטריא תפליה, כי הם התפללו והעלו התפלות דרך י"ה פעמים ת"ק עד לכסא הכבוד.

[ה]

בשבת קודש עולה התפלה עד לכסא הכבוד

מוסיף ה"אגרא דכלה" לבאר הטעם שהעלו יצחק ורבקה את תפלתם ט"ו פעמים ת"ק שנה עד לכסא הכבוד, כי ז' רקיעים הם כנגד ז' ימי בראשית של הנהגת הטבע, והיות שהיו צריכים לנס למעלה מדרך הטבע, להפוך הטבע של רבקה שהיתה עקרה שתוכל ללדת, על כן העלו תפלתם למעלה מז' רקיעים כדי

יומתק לבאר בזה מה שכתב ב"מגלה עמוקות" על ואתחנן (אופן לה) כי יצחק רבקה בגימטריא תקט"ו כמספר תפליה. ויש לומר הרמז בזה, ללמדנו שכח התפלה הוא בבחינת יצחק ורבקה, כי כמו שנמתק הדין של יצחק על ידי רבקה, כפי שאנו רואים בברכות שביקש יצחק לברך את עשו הרשע, ובסופו של דבר בזכות רבקה שמדתה חסד נמסרו ליעקב אבינו, כן יש בכח התפלה שנמשלה לעתר להפוך הדין לרחמים, ולהמשיך שפע רב טוב לכלל ישראל זרעו של יעקב אבינו.

[ד]

יצחק רבקה בגימטריא תפליה

והנה ב"אגרא דכלה" (פרשת תולדות ד"ה ויעתר) עמד על זה גם כן בלשון קדשו: "אנשי כנסת הגדולה סדרו לנו בנוסח תפלת שבת סדר יצחק רבקה, דהיינו כפי ישרים תתרומום ובשפתי צדיקים תתברך וכו' שמרומז כסדר יצחק רבקה, והלא דבר הוא". וביאר הענין על פי מה שכתב ה"מגלה עמוקות" (ואתחנן אופן לה) כי יצחק רבקה בגימטריא תקט"ו כמספר תפליה, כמבואר במדרש (דב"ר יא י) כי משה רבינו התפלל תקט"ו תפלות כמנין ואתחנן. וצריך להבין מה שהתפלל דוקא כמנין הזה.

וביאר ה"מגלה עמוקות" על פי המבואר בגמרא (חגיגה יג.), שישנם שבעה רקיעים, ולמעלה מהם רגלי החיות הקודש הנושאות את כסא הכבוד שהקב"ה כביכול יושב עליו, ומהארץ עד לרקיע הראשון מהלך ת"ק שנה, וכן עובי כל רקיע עצמו מהלך ת"ק שנה, ובין כל רקיע ורקיע גם כן מהלך ת"ק שנה, וכן מהרקיע השביעי עד לרגלי החיות הקודש מהלך ת"ק שנה. נמצא כי מן הארץ עד לכסא הכבוד מהלך ט"ו פעמים ת"ק שנה, שהרי שבעה רקיעים כל אחד מהלך ת"ק שנה, וכן שמונה אווירים בין הארץ ובין הרקיעים עד

דוקא בשבת לרמז על תפלת יצח"ק רבק"ה בגימטריא י"ה ת"ק שעלתה תפלתם עד לכסא הכבוד, כי בכל שבת עולה התפלה י"ה פעמים ת"ק שנה עד לכסא הכבוד.

ועתה בא וראה כי על פי האמור יומתק להבין מה שתקנו נוסח זה: "בפי ישרים תתרום", שנרמזו בו יצחק ורבקה מיד אחרי אמירת: "המלך היושב על כסא רם ונשא", כי מאחר שבשבת קודש יושב הקב"ה על כסא הכבוד בבחינת: "ביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו", לכן מזכירים מיד אחר כך תפלת יצחק ורבקה שעלתה תפלתם עד לכסא הכבוד, ללמדנו שגם בשבת קודש עולה תפלתנו עד לכסא הכבוד. זאת ועוד, כי כמו שיצחק ורבקה המשיכו בתפלתם נס למעלה מדרך הטבע, כן בשבת אפשר להמשיך ישועות למעלה מן הטבע.

להמשיך ישועה למעלה מדרך הטבע. וזהו רמז הפסוק: "ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו" רבקה, כדי לעורר הכח של יצח"ק עם רבק"ה שמספרם תפל"ה כמנין י"ה ת"ק, כדי להעלות התפלה מן הארץ עד לכסא הכבוד, ומפרש הטעם: "כי עקרה היא", והיו צריכים לעורר נס למעלה מדרך הטבע מכסא הכבוד שלמעלה מכל ז' רקיעים.

והנה ה"אגרא דכלה" לא סיים ליישב לפי זה, מה שהתחיל לבאר הטעם שתקנו אנשי כנסת הגדולה בתפלת שבת: "בפי ישרים תתרום", לרמז על תפלת יצח"ק רבק"ה. ונראה לפרש כוונתו על פי מה שתקנו בתפלת שבת: "לא אל אשר שבת מכל המעשים ביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו". מבואר מזה כי בשבת יושב הקב"ה כביכול על כסא כבודו, לפי זה יש לומר כי מטעם זה תקנו

